

IWETTA ANDRUSZKIEWICZ
ELIZA KANIA
JOANNA ŁEBKOWSKA

POLITYKA SPOŁECZNO-
-EKONOMICZNA W ŚWIETLE
BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA
NOWA DEKADA WYZWAŃ
W PROGRAMACH POLSKICH
STRONNICTW POLITYCZNYCH

RECENZENCI MONOGRAFII
Prof. UJ dr hab. Renata Czekalska
Prof. dr hab. Ryszard Kowalczyk

REDAKTOR PROWADZĄCY
Szymon Gumienik

REDAKTOR TECHNICZNY
Miroslaw Głodkowski

KOREKTA
Zespół

PROJEKT OKŁADKI
Eliza Kania

© Copyright by Wydawnictwo Adam Marszałek

Wszystkie prawa zastrzeżone. Książka, którą nabyłeś, jest dziełem twórcy i wydawcy. Żadna jej część nie może być reprodukowana jakimkolwiek sposobem – mechanicznie, elektronicznie, drogą fotokopii itp. – bez pisemnego zezwolenia wydawcy. Jeśli cytujesz fragmenty tej książki, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło.

Toruń 2024
ISBN 978-83-8180-940-5

Publikacja dofinansowana ze środków
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Publikacja powstała w ramach Centrum Badań nad Partycypacją Kobiet
w Przestrzeni Publicznej UAM

Wydawnictwo prowadzi sprzedaż wysyłkową:
tel. 56 664 22 35, e-mail: marketing@marszalek.com.pl

Wydawnictwo Adam Marszałek
ul. Lubicka 44, 87-100 Toruń, tel. 56 664 22 35
e-mail: info@marszalek.com.pl, www.marszalek.com.pl
Drukarnia, ul. Warszawska 54, 87-148 Łysomice, tel. 56 678 34 78

Spis treści

Wstęp	7
------------------------	---

ROZDZIAŁ I

Realizm, liberalizm i depresja klimatyczna. Pojęcie i istota

bezpieczeństwa	13
1.1. Ramy definicyjne	14
1.2. Ewolucja koncepcji bezpieczeństwa – główne obszary badań i koncepcje krytyczne	19
1.2.1. Zimna wojna i widmo broni nuklearnej	20
1.2.2. Myśl postkolonialna	25
1.2.3. Zwrot neoliberalny	27
1.2.4. Poszerzanie perspektywy: feminizm, konstruktywizm i sekurytyzacja	31
1.2.5. W stronę zrównoważonego rozwoju	34
1.2.6. Globalna Północ, Globalne Południe	35
1.2.7. Konteksty transformacyjne	37
1.3. Ekspansja czy inflacja? Zakres kategorii bezpieczeństwa	39
1.4. Badania nad bezpieczeństwem – kierunki rozwoju	47

ROZDZIAŁ II

Przedmiot, podmiot i biohakerzy. Typologie bezpieczeństwa

2.1. Wymiar podmiotowy bezpieczeństwa	66
2.2. Bezpieczeństwo w ujęciu przedmiotowym	71
2.3. Pozostałe typologie	75
2.4. Nowe pola konfliktów	79
2.4.1. Fragmentaryzacja	79
2.4.2. Konsolidacja	83
2.4.3. Czynniki napędzające konflikty międzypaństwowe	86

ROZDZIAŁ III

***Fake news*, nierówności ekonomiczne i populizm.**

Sfery bezpieczeństwa a potencjał polityczny	89
3.1. Mapowanie zagrożeń	89
3.2. Polityka, wybory i populistyczna sekurytyzacja	108
3.3. W stronę rozwiązań. Bezpieczeństwo, zrównoważony rozwój i polityki publiczne	119

ROZDZIAŁ IV

Rodziny, jednostki, migracje. Polityka społeczna w świetle

bezpieczeństwa demograficznego	127
4.1. Polityka społeczna a bezpieczeństwo jednostki	127
4.2. Bezpieczeństwo społeczne, bezpieczeństwo socjalne, bezpieczeństwo ekonomiczne	134
4.3. Bezpieczeństwo demograficzne	137
4.4. Demografia, bezpieczeństwo ekonomiczne: polityka społeczna i potencjał polityczny	150

ROZDZIAŁ V

Bezpieczeństwo społeczno-ekonomiczne a proces prekaryzacji pracy. . .

5.1. Rozwój koncepcji prekariatu i proces prekaryzacji pracy	171
5.1.1. Prekariat: koncepcja Guya Standinga	175
5.1.2. Koncepcje prekariatu – osie krytyki	180
5.2. Prekariat a polski rynek pracy: trzy fale procesu prekaryzacji pracy	185
5.3. Prekariat a polski rynek pracy: perspektywa współczesna. . . .	189

ROZDZIAŁ VI

Nowa dekada wyzwań w programach polskich stronnictw politycznych .

6.1. Model analityczny.	208
6.2. Bezpieczeństwo relacji pracy a strategie polityczne: konkretne postulaty czy chwytły retoryczne?	218

6.3. Prekaryjne bingo: kto adresuje wszystkie nisze programowe? . .	222
6.3.1. Widmo lat dziewięćdziesiątych i bezrobocie: bezpieczeństwo rynku pracy (B1).	227
6.3.2. Umowy śmieciowe i staże: bezpieczeństwo zatrudnienia (B2) .	229
6.3.3. Aktywność zawodowa i praca przyszłości: bezpieczeństwo pracy (B3)	233
6.3.4. Czas na oddech: bezpieczeństwo w miejscu pracy (B4)	238
6.3.5. Kto się boi słowa „wieś”? Bezpieczeństwo dostępu do pracy (B5)	243
6.3.6. Praca, płaca, sektory: bezpieczeństwo dochodu (B6)	246
6.3.7. Przywileje vs demokracja w miejscu pracy: bezpieczeństwo reprezentacji (B7)	249
6.3.8. Pieniądz i prestiż: tożsamość zawodowa oparta o pracę (T1) . .	251
6.3.9. Solidarność i dobra wspólne: poczucie wpływu na przyszłość (T2) i współdzielenie (T3)	257
6.3.10. Wyzwania: migracja (W1) i wojna (W2)	261
6.3.11. Kobiety i rynek pracy (W3)	265
6.3.12. Klimat i technologia (W4) i (W5)	269
 Zakończenie i wnioski	 275
Bibliografia	281

WSTĘP

„Pierwsze lata tej dekady zapowiadają szczególnie burzliwy okres w historii ludzkości. Powrót do »nowej normalności« po pandemii COVID-19 został szybko zakłócony wybuchem wojny w Ukrainie, wprowadzając nową serię kryzysów żywnościowych i energetycznych – wywołując problemy, które dekady postępu starały się rozwiązać” – czytamy w raporcie Światowego Forum Ekonomicznego prognozującym zagrożenia na rok 2023¹. Jednak spektrum wyzwań, z którymi będziemy mierzyć się w nadchodzących latach i dekadach, jest znacznie szersze, a jego dynamikę dyktują między innymi zjawiska takie jak: kryzys klimatyczny, wzrastające nierówności społeczne, nowa dynamika międzynarodowa, rozwój technologii czy polaryzacja społeczno-polityczna. Kolektywna odpowiedź na te wyzwania będzie miała kluczowe znaczenie dla sytuacji przyszłych pokoleń.

¹ *The Global Risks Report 2023 18th Edition*, „World Economic Forum”, 2023, <https://www.marshmcclennan.com/assets/insights/publications/2023/global-risks-report-2023/2023-global-risks-report.pdf>, s. 13, data dostępu: 20.07.2024.

Niniejsza monografia uwzględnia społeczno-ekonomiczny kontekst bezpieczeństwa. Intencją jej powstania była chęć uwzględnienia szerszego tła i nowych trendów w zakresie badań nad bezpieczeństwem. W powszechnej percepcji kategoria bezpieczeństwa może wydawać się skomplikowana (jest nasycona specjalistyczną terminologią) i oderwana od codzienności (nierzadko wiąże się ją ściśle ze sferami obronności państwa czy polityki międzynarodowej). Intencją Autorek jest podkreślenie, że wpływa ona również na fundamentalne procesy społeczne i dotyczy każdej i każdego z nas. Natomiast zrozumienie jej dynamiki jest kluczowe dla tworzenia przemyślanych i opartych na wiedzy polityk publicznych, dotyczących wyzwań współczesności.

* * *

Na początku 2015 roku, na dorocznym spotkaniu w szwajcarskim kurorcie Davos, Światowe Forum Ekonomiczne (WEF) opublikowało listę największych zagrożeń dla globalnej stabilności i bezpieczeństwa. Wówczas po raz pierwszy nierówności ekonomiczne znalazły się w pierwszej piątce tej klasyfikacji². Niemal dekadę później, w *Raporcie o globalnych zagrożeniach* (ang. *The Global Risks Report*) z 2023 roku, przygotowanym przez Światowe Forum Ekonomiczne, wśród pięciu najczęściej wskazywanych przez respondentów i respondentki zagrożeń dla stabilności globalnej w krótkiej perspektywie trzy miały

² J. Dudman, *Beyond economics: the real threats to global stability and security*, „The Guardian”, <https://www.theguardian.com/public-leaders-network/2015/apr/09/beyond-economics-the-real-threats-to-global-stability-and-security>, data dostępu: 9.04.2015.

podłoże społeczno-ekonomiczne, kolejno: kryzys kosztów życia, erozja spójności społecznej i polaryzacja społeczna, wielkoskalowa niedobrowolna migracja³. Za największe zagrożenia w perspektywie długodystansowej uznano kwestie dotyczące odpowiedzi na kryzys klimatyczny i adaptacji do nadchodzących zmian z nim związanych, jak również zanikania bioróżnorodności, stanu naturalnego ekosystemów, naturalnych katastrof i – podobnie jak w przypadku zagrożeń w krótkiej perspektywie – wielkoskalowych, niedobrowolnych migracji ludności (szerzej o tym w rozdziale trzecim)⁴.

Taka klasyfikacja globalnych zagrożeń pozwala zilustrować to, jak widoczną ewolucję przeszło określanie ram bezpieczeństwa. Od podejścia uwzględniającego przede wszystkim arsenał militarny i dążenia do globalnej dominacji supermocarstw, po zestaw wielopłaszczyznowych czynników, biorących pod uwagę dynamikę społeczną i środowiskową oraz dobrostan społeczny i jednostki, mający zarazem kluczowy wpływ na kształtowanie priorytetów politycznych w ujęciu lokalnym i globalnym.

Paul D. Williams argumentował, że bezpieczeństwo, z racji na otwarty charakter i płynność definicyjną, jest „potężnym narzędziem politycznym w zdobywaniu uwagi na priorytetowe kwestie w rywalizacji o uwagę rządu”⁵. Obiektywne zagrożenia dla bezpieczeństwa są na ogół najistotniejszym czynnikiem wpływającym na preferencje polityczne elektoratów. Kryzys ekonomiczny z 2008 roku miał dalekosiężne konsekwencje:

³ *The Global Risks Report 2023*, op. cit.

⁴ Ibidem.

⁵ P.D. Williams, P. McDonald (red.), *Security Studies: An Introduction*, UK 2008.

doprowadzając do załamania gospodarczego, wzrostu bezrobocia, fali masowych protestów, powstania nowych ruchów społecznych, przyczynił się do rozpoczęcia szerszej dyskusji nad nowo powstałą kategorią w naukach społecznych – prekariatem oraz do wytworzenia szeregu propozycji politycznych dążących do zniwelowania negatywnych konsekwencji procesu prekaryzacji pracy (szerzej o tym w rozdziałach drugim i piątym)⁶. Narastające nierówności ekonomiczno-społeczne oraz kryzys kosztów życia stanowią współcześnie kluczowe wyzwania, a brak skutecznej reakcji na nie może prowadzić do poważnych turbulencji politycznych. Kryzys kosztów życia spowodował między innymi zmianę władzy w Wielkiej Brytanii i spektakularną porażkę Partii Konserwatywnej w wyborach powszechnych z 4 lipca 2024 roku (więcej o tym w rozdziale trzecim). Z kolei zagrożenie w postaci nieregularnej migracji jest wykorzystywane jako paliwo polityczne dla ultrapravicowych, populistycznych ugrupowań w Europie: między innymi w Wielkiej Brytanii, Francji, we Włoszech, a także w Polsce⁷.

W publikacji wskazano na najbardziej interesujące trendy w podejściach do bezpieczeństwa, zaprezentowano, jak płynnie poszerza się zakres związanych z nim kategorii i jak istotnym politycznie jest elementem. Część pierwszą otwiera przegląd

⁶ E. Kania, *Prekariat i proces prekaryzacji pracy. Nowe kierunki zmian społeczno-ekonomicznych w świecie*, Toruń 2020.

⁷ L. Silver, *Populists in Europe, Especially Those on the Right, Have Increased Their Vote Shares in Recent Elections*, „Pew Research Center”, 6 października 2022, <https://www.pewresearch.org/short-reads/2022/10/06/populists-in-europe-especially-those-on-the-right-have-increased-their-vote-shares-in-recent-elections/>, data dostępu: 20.07.2024.

literatury i ewolucji podejść do bezpieczeństwa. W kolejnym rozdziale przedstawiono typologię bezpieczeństwa, współczesne zmiany i proces zacierania się granic między typami bezpieczeństwa. W rozdziale trzecim zaprezentowano współczesną percepcję zagrożeń, następnie przeniesiono ten aspekt na płaszczyznę polityki, zagrożenia populizmem i zrównoważonego (ang. *sustainable*) podejścia do polityk publicznych. W rozdziale czwartym skoncentrowano się na znaczeniu bezpieczeństwa demograficznego oraz politycznym wymiarze polityk społeczno-ekonomicznych. Rozdziały piąty i szósty odnoszą się bezpośrednio do sytuacji i przemian społeczno-gospodarczych w Polsce. Zawierają badanie zawartości programów polskich stronnictw opublikowanych przed wyborami parlamentarnymi z dnia 15 października 2023 roku pod kątem bezpieczeństwa ekonomicznego i są próbą uchwycenia politycznego potencjału tych zagadnień.

W publikacji wykorzystano następujące metody badawcze: *metodę wyjaśniania genetycznego* – została wykorzystana w rozdziale piątym dla ukazania ewolucji wyzwań dla bezpieczeństwa ekonomicznego w Polsce (w mniejszym stopniu była również przydatna do przedstawienia ewolucji podejść do bezpieczeństwa w rozdziale pierwszym); *metoda analizy treści* – duża część pracy poświęcona została zarówno analizie treści programów politycznych stronnictw politycznych w Polsce i Wielkiej Brytanii. Autorki dokonały analizy przekazów medialnych dotyczących opisywanych zagadnień i najbardziej istotnych zmian w dyskursie naukowym. Całość zamyka rozdział szósty, w którym przeprowadzono analizę treści 17 dokumentów programowych (opublikowanych lub dostępnych online, w kontekście wewnętrznym, czyli wyborów do Sejmu i Senatu z 15 października

2023 roku) wybranych stronnictw politycznych w Polsce. Zastosowano w nim krytyczne podejście w analizie dyskursu politycznego, w tym nurt socjokognitywny⁸. W rozdziale piątym zastosowano też elementy metody statystycznej celem przeanalizowania danych udostępnionych między innymi przez Eurostat czy Główny Urząd Statystyczny. W pracy zanalizowano monografie i artykuły badawcze, artykuły prasowe, dokumenty programowe stronnictw politycznych oraz powszechnie dostępne bazy danych.

Wyrażamy nadzieję, że publikacja przyczyni się do pogłębienia spojrzenia na kategorie bezpieczeństwa i dostarczy naszym czytelniczkom i czytelnikom nowych spostrzeżeń na temat politycznego wymiaru bezpieczeństwa i jego wagi dla dobrostanu ludzi. Podkreślamy też wagę odpowiedniego adresowania zagrożeń społeczno-ekonomicznych, które uwzględnia potrzeby wszystkich grup elektoratu i reaguje na potencjalne płaszczyzny wykluczeń.

Powyższą książkę adresujemy do środowisk akademickich oraz osób zainteresowanych procesami rozwoju społeczno-gospodarczego w kontekście bezpieczeństwa.

Autorki

⁸ T.A. Van Dijk, *Critical discourse studies: a sociocognitive approach*, [w:] R. Wodak, *Methods of Critical Discourse Studies*, 3rd edition, i2015, s. 60–68; P. Chilton, *Analysing Political Discourse. Theory and practice*, Londyn 2024.